

БЎЛАЖАК КАСБИЙ ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ

Дадабоева З.М.

Андижон давлат унверситети таянч доктранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7479258>

Аннотация. Ушбу мақола Касбий таълим ўқувчиларини тайёрлашнинг муҳим жиҳатларини ёритиб бериш, Компьютерда моделлаштиришга тайёрлаш, Касбий таълимга нисбатан “компетенция” ва “компетентлик” тушунчалари. Ушбу мақолада касб таълим ўқувчиларини тайёрлаганини ривожлантириш босқичлари ёритилган.

Киритилган сўзлар: педагогика, методика, компетенция, компетентлик моделлаштириш.

ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье освещаются важные аспекты подготовки тренеров профессионального образования, обучения компьютерному моделированию, понятия «компетентность» и «компетентность» применительно к профессиональному образованию. В данной статье описаны этапы развития подготовки педагогов профессионального образования.

Ключевые слова: педагогика, методология, компетентность, моделирование компетентности.

IMPORTANT ASPECTS OF THE PROCESS OF TRAINING FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS

Abstract: This article highlights the important aspects of the training of Vocational Education Trainers, Computer Modeling Training, Concepts of "competence" and "competence" in relation to Vocational Education. This article describes the stages of development of training of vocational teachers.

Key words: pedagogy, methodology, competence, competence modeling.

Ҳозирги вақтда касбий таълим ўқитувчиларини касбий фаолияти ахборот ресурс ҳамда компьютер дастурлари ёрдамисиз амалга ошириб бўлмади. Касбий таълим ўқитувчиларининг касбий қиёфаси, унинг касбий-педагогик тайёргарлиги, олий таълим тизимида амалга оширилади. Бўлғуси педагогларнинг касбий-педагогик фаолиятини таълим муассасаларининг тизимли ҳамкорлигини амалга ошириш, масофавий таълим технологияларини жорий этиш шароитида самарали йўлга қўйиш ўқитиш жараёнида ўқитувчининг ўз билим кўникмаларини мунтазам ошириб боришга қанчалик тайёр эканига, касбий фаолиятида ахборот технологияларидан фойдланиш қобилиятига, илм-фан, ишлаб чиқариш соҳалари ҳамда касбий фаолият усуллари ва таркибини ўзгартириб бориши билан ижтимоий онг ва муносабатларни қайта қуришни тақозо этувчи эҳтиёжга боғлиқ.

Компьютерда моделлаштиришга тайёрлаш бўйича белгиланган мақсад ва вазифалар қуйидагилардан иборат:

турли мураккабликдаги тизим ва объектларни компьютерда моделлаштиришнинг асосий тушунчалари ва усуллари ҳақидаги назарий билимларни умумлаштириш ва чуқурлаштириш;

компьютер ёрдамида ахборотни тақдим этиш, сақлаш, қайта ишлаш ва узатиш асослари ва усулларини ўрганиш ва ўзлаштириш;

шахсий компьютерда ишлаш кўникма ва малакаларини шакллантириш;

ахборот ва телекоммуникация технологиялари билан ишлаш методларини ўзлаштириш;

касбий-ўқитувчиик фаолиятда янги ахборот технологияларидан фойдаланиш усуллари ва методларини ўрганиш ва ишлаб чиқиш.

Касбий таълим ўқитувчиси фаолиятида компьютерда моделлаштириш касбий соҳада амалга ошириладиган қуйидаги ахборот билан ишлаш вазифаларини юклайди:

1. Ўқув жараёнини компьютерда моделлаштириш:

ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда талабаларнинг индивидуал, мустақил ва ўқув-тадқиқот ишларини ташкил этиш;

ўқув жараёнини йўлга қўйишда интерфаол технологиялар, кейс методи, мультимедиали ўқитиш каби компьютер технологияларидан фойдаланиш;

ўқув жараёни ва илмий-тадқиқот ишларини бажаришда маълумотларни оператив тартибда тўплаш, сақлаш ва тизимлаштириш;

масофавий таълимни йўлга қўйишда ахборот-коммуникация технологиялари, интернет, ижтимоий ва ахборот тармоқларидан фойдаланиш.

Жараён ва технологик тизимларни компьютерда моделлаштириш:

технологик объект ва жараёнларни лойиҳалаш шунингдек оптималлаштиришда илмий-техник маълумотларни ҳамда бошқа зарурий материалларни қидириш ва тўплаш;

касбга оид муаммоларни ҳал қилиш, таҳлилий ва миқдорий ечимларини топишда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш;

технологик жараёнларни оптималлаштириш мобайнида 2 ёки 3 ўлчамли моделлаштириш тизимларидан фойдаланиш.

Ахборот билан ишлаш маданиятини ошириш билан таққослаганда, касбий таълим ўқитувчисини компьютерда моделлаштиришга тайёрлаш тизими қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- 1) ахборот (компьютер) саводхонлигини ошириш;
- 2) маълумотнинг аҳамияти ва мазмуний таркибини ўзлаштириш;
- 3) маълумотларни тақдим этиш кўникмасини ривожлантириш;
- 4) ахборот билан ишлаш компетенцияларини шакллантириш [6, 4].

Компьютер саводхонлиги тушунчаси мазмуни сезиларли даражада фарқланади. Бироқ, барча назарий мунозараларга қарамай, компьютер саводхонлиги тушунчаси мазмунини алгоритмлар ва ҳақиқий дастурлаш тилини (курсини) ўрганишни ўз ичига олади. Бундай курснинг ўзига хос хусусияти “фойдаланувчи” характерида эди. Бизнинг тушунишимизча, “Компьютер саводхонлигидан” кўзланган асосий мақсад талабаларда матн таҳрирлаш, электрон жадвал, дастурий воситалар, электрон тақдимотлар, қидирув тизимларидан фойдаланишни назарда тугувчи компьютер технологияларидан малакали ва оқилона фойдаланиш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Маълумот аҳамияти ва унинг мазмуний таркиби ахборот оламида қабул қилинган тасдиқлар, қарашлар ва муносабатлар нуқтаи назаридан шахсий аҳамиятга эга уринишлар, ахборот билан ишлаш фаолияти ва ахборот билан ўзаро муносабатда бўлиш тушунилади. Ўқитувчиларнинг олдига қўйган мақсади инсон табиатини, ҳолатини (хусусияти, фазилати, хулқ-атворини)

ўзгартиришдан иборат. Масаланинг муҳим жиҳати талабанинг информатика ва ахборот технология соҳасида эгаллаган кўникма даражаси эмас, балки шу соҳаларда шу ортирилган кўникма аҳамияти, шахсий ва мазмунан йўналтирилганлиги саналади [2]. Бу талабаларнинг бўлажак касбий фаолиятида жараён ва объектларга оид маълумотларни топишга тайёрлиги ҳамда ахборот технологияларидан фойдаланиш асосида аниқ вазиятларни моделлаштириш усулларини таклиф қилишнинг дидактик вазифаси сифатида қаралади.

Рефлексия (ўз руҳий ҳолати ҳақида фикр юритиш, хаёл қилиш, уни таҳлил қилишга мойиллик) (лотинча рефлексия орқага қайтиш сўзидан) кўп асрлик тарихга эга бўлган фанлараро тушунча бўлиб, субъектнинг эътиборини ўзига ва онгига, хусусан, ўз фаолияти натижаларига, шунингдек уларни қайта таҳлил чиқишга қаратилган [5].

Касбий таълимга нисбатан “компетенция” ва “компетентлик” тушунчалари Е.Ф.Зеер томонидан қуйидагича таърифланган: шахс компетенцияси унинг билими, малакаси, тажрибасини муайян ижтимоий-касбий вазиятларда қўллаш олиш қобилиятини белгилайди; компетенциялар касбий фаолиятнинг самарали бажарилишини таъминлайдиган умумлаштирилган ҳаракат усулидир [6]. Э.Ф.Зеернинг таъкидлашича, компетенциялар орасида тушунча, тамойиллар, мазмун шакллантирувчи ҳолатлар шаклидаги билимлар бўлиб, улар кўп вазифаларни бажарувчи ва фанлараро компетенциялар мавжуд. Бундай компетенциялар таянч компетенциялар деб аталади. Асосий компетенцияларга илмий; ижтимоий-иқтисодий; ҳуқуқий, ахборот-коммуникатив, политехник ва умумий касбий компетенцияларга ажралади [3]. И.А.Зимняя компетенцияга нисбатан актуал, шахсий сифатларни шакллантирувчи, инсоннинг билимга асосланган, интеллектуал ва шахснинг шартли ижтимоий-касбий хусусияти, унинг шахсий сифатлари сифатида ёндашади [6]. Компетенция ички, потенциал, яширин психологик янгидан юзага келган билим, тасаввур, фаолият дастурлари (алгоритмлари), қиймат ва муносабат тизими сифатида инсон лаёқатида намоён бўлади [5].

И.А.Зимняя компетентлик қуйидаги таркибий қисмларга ажратади:

- а) компетентлик билим ва кўникмалардан кенгроқ бўлган тушунча бўлиб, у ҳар иккаласини ҳам қамраб олади;
- б) компетентлик ахлоқий нормаларнинг ҳиссий-иродавий тузилмасидан иборат;
- с) компетентликнинг алоҳида жиҳатлари уни намоён этишга хизмат қилади;
- д) шахснинг фаолияти ва хулқ-атворида ўзини тўла намоён этишга ёрдам берувчи компетентлик ҳар қандай вазиятда уни намоён этиш имконияти сифатида инсондаги ишга солинган тайёрлик билан тавсифланади [4].

Компетенция (лотинчадан, *competentia*) тушунчасини инсон ўзи яхши биладиган, унга доир билим ва тажрибага эга бўлган қатор масалаларни англатади. Муайян соҳада компетентли бўлган шахс тегишли билим ва қобилиятларга эга бўлиб, асосли хулосалар чиқариш имконини беради. Компетенция тушунчаси таълим жараёнини модернизация қилишда муҳим аҳамиятга молик, чунки у таълимдан кўзланган натижага эришишга имкон берувчи билим ва кўникмаларни ўзида мужассамлаштиради ҳамда маданият ва хизмат кўрсатишнинг кенг соҳалари билан чамбарчас боғлиқ кўникма ва билимларни бирлаштиради. Инсон онгини ташкил этувчи билимлар йиғиндисига компетенция дейилади. А.С.Белкин компетенция деганда жамият аъзолари, ижтимоий гуруҳ,

жамоанинг ижтимоий аҳамиятга эга ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишда шахс бажарадиган ижтимоий вазифалар йиғиндисини тушунади.

Турли компетенцияларни шакллантиришнинг асосий босқичларини ўрганиш натижалари ва касбга йўналтириш ҳамда касб-ҳунар таълими муаммоларини ҳал қилишнинг асосий ёндашувлари касбий компетенциялар уларнинг кетма-кет янгидан ҳосил бўлиши жараёнида юзага келадиган серқирра билимлар деган хулосага шаклланади [45;48]. Ахборот билан ишлаш компетенцияси компьютерда моделлаштиришга тайёргарлик жараёнининг натижаси ва унга берилган баҳодир. Буларнинг барчаси касбий-педагогик фаолиятнинг турли соҳаларида ахборот технологияларидан мунтазам фойдаланиш имконини берувчи компьютерда моделлаштиришга тайёргарлик натижасида шаклланган шахсий фазилатлардир. Компьютерда моделлаштиришга тайёрлашдан кўзланган асосий мақсад талабаларни махсус амалий дастурлар пакетларидан фойдаланишга тайёрлаш ва бўлажак касбий таълим ўқитувчиларида касбий-педагогик фаолиятнинг муайян тури бўйича ахборот билан ишлаш компетенцияларини янада оширишдан иборат.

Касбий таълим ўқитувчининг касбий фаолиятини таҳлил қилиб, 1-расмдаги чизмада кўрсатиб ўтилган компьютер моделлаштириш билан боғлиқ операцион компонентларни ажратамиз.

Касбий таълим ўқитувчининг ахборот билан ишлаш компетенцияси қуйидаги касбий-ўқитувчиик фаолият турлари билан ифодаланиши мумкин:

ўқув-касбий фаолият - ўқувчиларнинг бўлажак касбий фаолиятида ахборот технологияларидан фойдаланиш бўйича билим, кўникма ва тажрибаларни шаклланишига қаратилган фаолият тури;

илмий-тадқиқот фаолияти ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда янги билимларни ўзлаштириш ва қўллаш, назарий ва амалий муаммоларни ҳал этиш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ахборот технологияларидан фойдаланиб тадқиқий қобилиятлари ва кўникмаларини амалга оширишга қаратилган;

ўқув ва лойиҳалаш фаолияти ўқув жараёнига ахборот технологияларини жорий этган ҳолда ўқув жараёнининг траекториясини лойиҳалаштиришга қаратилган;

ўқув жараёнини муваффақиятли ташкил этиш учун зарур бўлган замонавий ахборот технологиялари билан жиҳозлаш билан боғлиқ ташкилий ва технологик фаолият;

меҳнат ва касбий фаолиятни замонавий симулятор тизимлари ва компьютер ёрдамида лойиҳалаш тизимларидан фойдаланган ҳолда ишчи касбига ўқитиш билан боғлиқлиги.

Ахборот технологияларини такомиллаштириш, уларни янги функциялар билан бойитиши ҳисобга олган ҳолда, ишчи-ходимларни тайёрлашда ахборот технологияларидан фойдаланиш имкониятлари ортиб бормоқда, бу эса ҳар бир фаолият тури, 1-расмда кўрсатилганидек, ахборот билан ишлаш компетенциясини талаб қилгани ҳолда, касбий таълим соҳасида фаолият кўрсатаётган ўқитувчи-ўқитувчилаи фаолиятига таъсир кўрсатади.

Касб таълими ўқитувчисининг ахборот компетенциялари

Таълим стандартлари	Ахборот технологиялари, фан ва техниканинг ривожланиш тенденциялари	Иш берувчиларнинг талаблари	Тингловчиларнинг муурожаатлари
---------------------	---	-----------------------------	--------------------------------

Касбий тайёргарлик ўқитувчисининг ахборот компетенцияларининг таркибий қисмлари

	<p><i>Таълимий – касбий фаолият:</i> компьютерда мустақил ишлай олиш; АКТ орқали ишчиларни тайёрлашнинг педагогик жараёнини самарали ташкил этиш ва бошқаришни таъминлаш учун касбий ва педагогик функцияларни бажариш қобилияти</p>
	<p><i>Илмий - тадқиқот фаолият:</i> касбий-педагогик вазифаларни ҳал қилиш учун замонавий ахборот технологияларидан фойдаланишда янгиликларни излаш, яратиш, тарқатиш, қўллашга тайёрлик; интернетда манбаларда ихтисослашган ахборот билим базаларида маълумотларни таҳлил қилиш ва қидириш қобилияти</p>
	<p><i>Таълимий-лойиҳавий фаолият:</i> ходимларни назарий ва амалий машғулотлари учун ахборот-таълим муҳитини лойиҳалаш ва яратиш қобилияти; ахборот-коммуникация тизимлари ва технологияларидан фойдаланган ҳолда ходимларни тайёрлаш натижаларини бошқариш шакллари, усуллари ва воситаларини лойиҳалашга тайёрлик; ходимларни тайёрлашнинг педагогик жараёнини самарали ташкил этиш ва бошқаришни таъминлаш учун таълим технологияларини моделлаштириш қобилияти</p>
	<p><i>Ташкилий ва технологик фаолият:</i> ходимларни тайёрлашнинг интерфаол, самарали технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этишга тайёрлик; таълим ва касбий ютуқларнинг электрон портфолио тўплаш учун талабалар фаолиятини ташкил этишга тайёрлик; тузилмаларни лойиҳалашда компьютер технологияларидан фойдаланишга тайёрлик; технологик жараёнларни таҳлил қилиш ва лойиҳалашда ахборот-компьютер технологияларидан фойдаланиш қобилияти.</p>
	<p><i>Касбий фаолият:</i> Касбий тайёргарлик жараёнида илғор саноат технологияларидан фойдаланиш</p>

қобилияти;

технологик жараёнларни ривожлантириш асосларига эгалик қилиш;

ҳодимларни тайёрлаш учун ахборот ва компьютер спорт тизимларидан фойдаланишга тайёрлик.

РЕФЕРЕНСЕС

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 25. 01. 2020 - йил.
2. Sh.I. Razzoqov, Sh.S. Yo‘ldoshev, U.M. Ibragimov. Kompyuter grafikasi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi markazi. - T.: Noshir, 2013. – 141-143 b.
3. M.E.Mamarajabov, S.Q.Tursunov, L.M.Nabiulina, “Kompyuter grafikasi va web-dizayn”//Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik.-Toshkent, Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2013 yil.- 87-89-б
4. M.M.Арипов, Ж.Ў.Муҳаммадиев. Информатика, информаион технологиялар. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. Т.: Тошкент давлат юридик институти, 2004 й. -112 б.
5. Аксянов, И.М. Методические подходы к совершенствованию информационной подготовки преподавателей учреждений системы среднего профессионального образования: На примере курса информатики для системы повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Аксянов Ильзар Мустафович. – М., 2004. – 25 с.
6. Андреев, В. И. Педагогика творческого саморазвития. Кн.1./ В. И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1996.–218 с.
7. Архангельский, С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М., Высш. шк., 1980. – 368 с.
8. Garrison, D. R. Computing conferencing: the post-industrial age of distance education / D. R. Garrson // Open learning/ – V.12. – P.3–11.